

TERESA DĘBICKA
EDYTA PRZEŚLAK

Biblioteka Śląska

Księgozbiór Biblioteki Polskiej w Rumunii w zbiorach Biblioteki Śląskiej

Streszczenie

Artykuł przedstawia dzieje i księgozbiór Biblioteki Polskiej w Rumunii utworzonej przez Juliana Ksawerego Łukaszewskiego, lekarza i emigranta po powstaniu styczniowym. Biblioteka Polska działała w Rumunii w latach 1866–1892, następnie została przekazana Górnośląskiemu Towarzystwu Literackiemu w Bytomiu, przekształconemu później w Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku. W 1934 roku biblioteka rumuńska wraz z księgozbiorem TPNS trafiła do Biblioteki Sejmu Śląskiego i przed wojną opracowano oraz włączono do zasobu tylko jej fragment. Do artykułu dołączono katalog egzemplarzy o proveniencji rumuńskiej, które po wojnie znalazły się w Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych i zostały opracowane wiele lat później¹.

Słowa kluczowe

Biblioteka Polska w Rumunii, Julian Ksawery Łukaszewski, Biblioteka Sejmu Śląskiego, Biblioteka Śląska, Górnośląskie Towarzystwo Literackie, Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku, kolekcja historyczna

¹ Katalog dostępny tylko w wersji elektronicznej „Książnicy Śląskiej”.

Księgozbiór Biblioteki Polskiej w Rumunii (BPR) jest jedną z wielu historycznych kolekcji, które trafiły do Biblioteki Śląskiej jeszcze przed II wojną światową. Opracowanie i włączanie BPR do ogólnego zasobu ksiąźnicy przerwała wojna, a utrata inwentarzy, ewakuowanych w 1939 roku do Lwowa i tam zaginionych, spowodowała duże rozproszenie kolekcji. W efekcie, ta część BPR, która została opracowana i włączona do ponad stutysięcznego, przedwojennego zasobu Śląskiej Biblioteki Publicznej, stała się trudna do zidentyfikowania z powodu braku inwentarzowych zapisów proveniencyjnych. Z kolei nieopracowany fragment BPR trafił po wojnie do ogromnego zasobu Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych² i przez wiele lat czekał na opracowanie. I właśnie tej części poświęcony jest artykuł. Warto jednak najpierw przypomnieć jakie były dzieje rumuńskiej biblioteki i jak znalazła się na Górnym Śląsku.

Zarys historii Biblioteki Polskiej w Rumunii

Utworzenie BPR wiąże się z emigracją popowstaniową 1863 roku. Szacuje się, że po upadku powstania styczniowego do Rumunii przedostało się około tysiąca Polaków. Dołączyli oni do już istniejącej diaspory polskiej liczącej w tym okresie około cztery tysiące osób³. Jednym z pierwszych, którzy mówili o potrzebie organizowania Polaków w Rumunii był mieszkający w Bukareszcie dr Izidor Kopernicki. W porozumieniu z Komitetem Reprezentacyjnym Emigracji Polskiej rozpoczął on we wrześniu 1866 roku tworzenie gmin polskich. Jako pierwsze powstały gminy w Bukareszcie i Mihalenach⁴.

W Mihalenach przebywał od 1865 roku dr Julian Ksawery Łukaszewski, polski lekarz, działacz społeczny i powstaniec. W kwietniu 1866 roku Łukaszewski założył BPR oraz czytelnię w Mihalenach⁵. Na czele BPR stał zarząd, a środki na jej utrzymanie pochodziły ze składek członkowskich i darowizn. Instytucja miała za zadanie gromadzić księgozbiór oraz tworzyć czytelnie na obszarach, gdzie znajdowały się większe skupiska Polaków. Czytelnie powstawały w różnych miastach Rumunii, funkcjonowały w różnych okresach, często czasowo zawieszały swoją działalność, aby po kilku miesiącach zorganizować się na nowo. W latach 1866–1892 czytelnie istniały m.in. w: Jassach, Mihalenach, Bakowie, Niamcu (Neamt), Bukareszcie (działała do 1877 roku, mieściła się w hotelu „Union”, a w szczytowym okresie działalności liczyła stu członków), Zworeztach (*Zvoresti*), Paszkanach (*Pașcani*), Botaszanach (*Botoșani*), Tekuczu (Tekuci), Wasłuju, Gałaczu (*Galați*) i innych miastach. Dwie z czytelni – w Paszkanach i Botoszanach – usamodzielnily się i działały niezależnie od macierzystej instytucji.

² O Zbiornicy pisze R. Nowicki, *Rola katowickiej Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w powojennej ochronie zbiorów bibliotecznych w Polsce*, Bydgoszcz, 2015.

³ K. Dach, *Polsko-rumuńskie stosunki polityczne w XIX wieku*, Warszawa, 1999, s. 480.

⁴ Tamże, s. 485.

⁵ O dziejach biblioteki rumuńskiej zob. W. Jabłońska, *Biblioteka polska w Rumunii i jej wpływ na powstanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*, „Roczniki Biblioteczne” 1960, nr 3–4, s. 477–520; K. Pojda, *Powstanie i organizacja biblioteki naukowej w Katowicach w latach 1920–1939*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 1967, nr 4, s. 25–38 oraz M. Skóra, *Biblioteka Polska w Rumunii*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”, 1995, t. 16, s. 133–139.

Aby zainteresować działalnością BPR jak największe grono osób, podnieść prestiż prowadzonej przez siebie placówki oraz zgromadzić potrzebne środki, Łukaszewski regularnie publikował w prasie polskiej informacje o instytucji⁶ oraz zamieszczał sprawozdania⁷. W 1870 roku dr Łukaszewski otrzymał nominację na ordynatora szpitala św. Trójcy Świętej w Jassach i przeniósł się tam zabierając ze sobą BPR. W Jassach powstała też czytelnia, którą prowadził ks. Bartłomiej Chwała.

W latach 70. XIX w. nastąpiła zmiana w strukturze emigracji polskiej w Rumunii. W miejsce emigracji politycznej pojawiła się emigracja zarobkowa. Emigranci popowstaniowi przenieśli się do innych państw, niektórzy wrócili do kraju, natomiast w Rumunii pojawili się emigranci zarobkowi pracujący przy budowie kolei, w kopalniach soli itd. Byli oni mniej zainteresowani krzewieniem polskości i działalnością polityczną. Nastąpiła pewna stagnacja w działalności BPR i jej czyteln, gdyż ubywało czytelników. Aby zmobilizować emigrantów i aktywizować działalność BPR, Łukaszewski zainicjował w 1875 roku powstanie Towarzystwa Biblioteki Polskiej w Rumunii (TBPR). Rok później został uchwalony statut Towarzystwa, który następująco określał jego cele i zadania:

Nastręczenie sposobności do czytania dzieł polskich. Utrzymanie związku duchowego Polaków osiadłych w Rumunii z krajem przez obeznawanie się z utworami bieżącej literatury. Zbliżenie i utrzymanie towarzyskiego między rodakami pożycia [...],

a dalej ustalał zasady finansowania i funkcjonowania Biblioteki:

Fundusz Biblioteki tworzą: dobrowolne datki tak w gotówce, jak też w książkach i czasopiśmie. Miesięczne wpłaty członków towarzystwa w nieograniczonej wysokości, lecz najmniej jednego franka miesięcznie. Biblioteka jest własnością narodową, całością niepodzielną, może tylko w całości spod opieki niniejszym statutem określonej przejść na własność tylko jakiej instytucji polskiej⁸.

Czytelnie powstawały głównie na obszarze zamieszkanym przez Polaków pracujących przy budowie kolei z Bukowiny do Bukaresztu. Towarzystwo podejmowało także akcję zbierania funduszy na szkołę polską w Jassach; w 1886 roku fundusz ten wynosił już 9 000 franków. Mając zapewnione finansowanie TPBPR zwróciło się do władz rumuńskich o zgodę na otwarcie szkoły polskiej w Jassach. Wobec zdecydowanej odmowy Rumunów, zapadła decyzja o podziale funduszy i przekazaniu ich w równych częściach po 4 500 franków Towarzystwu Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego z przeznaczeniem na „zakładanie i utrzymanie szkół narodowych dla młodzieży polskiej na Szlązku” oraz Instytutowi „Czci i Chleba” w Paryżu z przeznaczeniem na pomoc dzieciom pod zaborem pruskim⁹.

⁶Np.: *Biblioteka Polska w Rumunii*, „Kurier Paryski” 1882, nr 21, s. 1–3.

⁷Np.: *Pierwsze sprawozdanie o bibliotece polskiej w Rumunii*, „Dziennik Lwowski” 1868, nr 5, s. 2–3; *Sprawozdanie za rok czwarty z czynności Biblioteki Polskiej w Rumunii*, „Gazeta Narodowa” 1871, nr 13, s. 3; *Sprawozdanie Towarzystwa biblioteki Polskiej w Rumunii za rok 1884*, „Strażnica Polska” 1884, nr 18, s. 7; *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Biblioteki Polskiej w Rumunii za r. 1886*, „Prawda” 1887, nr 8, s. 95–96; *Biblioteka polska w Rumunii*, „Kurier Lwowski” 1891, nr 3, s. 2–3.

⁸*Statut Towarzystwa Biblioteki Polskiej w Rumunii*, Jassy 1876, s. 1–2.

⁹K. Dach, *Polsko-rumuńskie stosunki...*, s. 509.

Łukaszewskiemu zawdzięczamy również stworzenie instytucji „opiekuna” BPR. Do grona „opiekunów” zapraszał znane osobistości. W różnych okresach działalności BPR byli nimi m.in.: Józef Ignacy Kraszewski, Eliza Orzeszkowa, pułkownik Franciszek Kopernicki i jego brat Izydor Kopernicki, Karol Libelt, Zygmunt Miłkowski, Agaton Giller, Karol Brzozowski, Kornel Ujejski, Jan Konstanty Żupański, Wojciech Sowiński, Waław A. Maciejewski, Mieczysław Pawłowski, Edmund Collier i wielu innych. Szczególnie owocna była współpraca z autorem *Starej baśni*, który nie tylko chętnie przyjął patronat nad Biblioteką, ale też znacznie wzbogacił jej księgozbiór przysyłając w darze własne prace. Kraszewski wyraził także zgodę na nadanie swojego imienia Towarzystwu Bratniej Pomocy, które od roku 1880 działało przy BPR. W dowód wdzięczności, członkowie Towarzystwa aktywnie uczestniczyli w jubileuszu pięćdziesięciolecia pracy literackiej pisarza w 1879 roku. Ze specjalnie na ten cel zebranych składek zakupiono 60 fotografii Kraszewskiego (do rozdania między osoby, które wpłaciły składkę) oraz wystosowano życzenia do Jubilata. W korespondencji Kraszewskiego znajdują się listy i sprawozdania, które wysyłał do pisarza Zarząd Biblioteki Polskiej w Rumunii. W jednym z nich czytamy:

Jeżeli na kim to na Emigracji ciąży obowiązek przez wzorowe postępowanie w obliczu obcych a nieposzlakowaną wierność dla sztandaru narodowego wobec Kraju zasłużyć sobie na uznanie powszechne i okazać się godną Koleżeństwa tułaczego z Mężem, który właśnie na wygnaniu rozwinął Siłę twórczą genialnego ducha Swego do niedościgłych rozmiarów i stanął na szczycie Sławy jako pisarz i człowiek. Tą myślą się kierując pragnie i nadal pracować garstka rodaków związanych w Towarzystwo Biblioteki Polskiej w Rumunii, instytucji, której od lat 15, Ty Mistrzu, byłeś filarem, opiekunem i protektorem¹⁰.

W latach 80. XIX wieku nastąpił dalszy spadek liczby Polaków w Rumunii, zmniejszyła się także liczba członków TPBPR, zamykano czytelnie a nowe nie powstawały. Do tego doszły konflikty w zarządzie Towarzystwa, co było przyczyną zakończenia działalności BPR. Zgodnie z paragrafem trzecim Statutu Towarzystwa całości zbiorów i funduszy bibliotecznych postanowiono przekazać innej instytucji w kraju. Wtedy zrodził się pomysł przeniesienia Biblioteki na Górny Śląsk, region nie posiadający na swoim obszarze polskich instytucji naukowych. Spotkanie Łukaszewskiego z redaktorem naczelnym bytomskiego czasopisma „Katolik” Adamem Napieralskim zaowocowało powołaniem do życia Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego (GTLB) z siedzibą w Bytomiu, któremu w listopadzie 1892 roku przekazano BPR oraz wszystkie jej fundusze. Zadania i organizację GTLB określał statut, w którym pisano m.in.:

Celem Towarzystwa jest wydawać dobre książki, zbierać materiały dotyczące się dziejów, literatury, zwyczajów ludu itp., utrzymywać bibliotekę większą, zakładać biblioteczki dla ludu. [...] Zarząd przyjmuje członków, utrzymuje bibliotekę, czuwa nad kasą, organizuje zbieranie materiałów historycznych i literackich [...] W razie rozwiązania Towarzystwa, generalne zebranie stanowi o tym, komu przekazać majątek gotówkowy i bibliotekę. W każdym razie spadkobiercą musi być Towarzystwo polskie, podobne cele mające na oku¹¹.

¹⁰ *Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego*. Seria III, t. 25, rękopis Biblioteki Narodowej, sygn. 6484 IV, k. 439.

¹¹ J. Łuka [właśc. K. Prus], *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1929, t. 1, s. 2–3.

GTLB przejmując księgozbiór rumuński zobowiązywało się do corocznego ogłaszania sprawozdań z działalności na łamach prasy, a także, w razie zaprzestania działalności, do przekazania księgozbioru i majątku BPR niepodzielnie innemu stowarzyszeniu o tych samych lub podobnych celach.

W latach 1892–1918 działalność GTLB ograniczała się w zasadzie tylko do udostępniania księgozbioru BPR nielicznej grupie czytelników z grona inteligencji bytomskiej i sporadycznego uzupełniania zbiorów bibliotecznych. Ożywienie działalności nastąpiło w latach 1901–1902. Odbyły się w tym okresie dwa zebrania, wybrano nowy zarząd, pozyskano 20 nowych członków oraz zakupiono 152 nowe książki do biblioteki. Zakupy nowości nastąpiły jeszcze w 1905 roku – 9 tomów oraz w latach 1914–1915 – 126 dzieł w 142 tomach¹². W 1902 roku udało się wydrukować *Katalog Biblioteki Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego w Bytomiu*.

Zainteresowanie księgozbiorem pojawiło się dopiero w kwietniu 1920 roku, kiedy to Polski Komitet Plebiscytowy z siedzibą w Bytomiu zwrócił się do GTLB z propozycją przekazania książek Towarzystwu Czytelń Ludowych (TCL), które aktywnie uczestniczyło w akcji plebiscytowej. Zarząd GTLB, na walnym zebraniu 26 kwietnia 1920 roku, nie wyraził zgody na przekazanie księgozbioru do TCL, bo jak argumentowano:

Takie oddanie biblioteki doprowadziłoby do jej rozbicia i do rozproszenia jej książek pomiędzy liczne biblioteczki ludowe, a to sprzeciwiałoby się jej aktowi fundacyjnemu, który wymaga, aby bibliotekę utrzymywano zawsze w całości i razem; także jej funduszu żelaznego nie wolno naruszać. Biblioteka ma charakter naukowy, i jej zbiór książek w największej części nie nadaje się dla biblioteczek ludowych¹³.

Na tym samym zebraniu postanowiono powołać inne towarzystwo, wybrano komisję statutową i po kilku jej posiedzeniach przekształcono GTLB w Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku (TPNS), a obecny ks. Julian Antoni Łukaszewicz obiecał przekazać do TPNS książki naukowe z Biblioteki Polskiej w Wiedniu, którą właśnie przywiózł na Śląsk. 10 maja 1920 roku odbyło się walne zebranie TPNS, na którym wybrano zarząd, przyjęto nową ustawę i Towarzystwo rozpoczęło działalność¹⁴. W ten sposób (jak słusznie stwierdza Władysława Jabłońska) biblioteka rumuńska „stała się przyczyną powstania Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego”, a w 1920 roku „zadecydowała o powstaniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”¹⁵, którego zasługi dla rozwoju nauki i kultury na Górnym Śląsku są ogromne.

W wyniku plebiscytu na Górnym Śląsku, Bytom został po stronie niemieckiej. W tej sytuacji TPNS zmuszone zostało do szukania nowej siedziby w polskich Katowicach. Sprawa poszukiwania lokalu ciągnęła się latami i dopiero w lutym 1927 roku przyznano TPNS pomieszczenia w gmachu ówczesnego Starostwa Powiatowego przy dzisiejszej ulicy Warszawskiej. W tym czasie rozpoczęto również starania o scalenie księgozbioru, który po 1921 roku uległ rozproszeniu. Kolejna prze-

¹² W. Olszewicz, *Z dziejów biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*, [w:] *Biblioteka Śląska 1922–1972*, Katowice, 1972, s. 59–60.

¹³ J. Łuka [właśc. K. Prus], *Z dziejów Towarzystwa...*, s. 6.

¹⁴ Tamże, s. 6–8.

¹⁵ W. Jabłońska, *Biblioteka polska w Rumunii...*, s. 516–517.

prorowadzka księgozbioru nastąpiła w 1932 roku, kiedy to wymówiono TPNS lokal w Starostwie Powiatowym i księgozbiór udało się ulokować w pomieszczeniach zajmowanych przez Bibliotekę Sejmu Śląskiego. To wspólne użytkowanie lokalu było bezpośrednim powodem podjęcia decyzji o połączeniu obydwu bibliotek, co nastąpiło formalnie w dniu 22 maja 1934 roku. Nie wiadomo czy Biblioteka Polska w Rumunii będąca trzonem zbiorów TPNS została przekazana w całości Bibliotece Sejmu Śląskiego. TPNS było zobligowane do takiego postępowania, jednak na walnym zgromadzeniu zdecydowano, że:

Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku uchwała na walnym zebraniu w dniu 22 maja 1934 r. złożyć swoją bibliotekę jako dar Bibliotece Sejmu Śląskiego. Przed oddaniem księgozbioru Zarząd Towarzystwa wydzieli zeń drobną ilość książek, którą Towarzystwo zatrzyma jako swoją bibliotekę podręczną. Następnie Biblioteka Sejmu Śląskiego wyłączy z księgozbioru dzieła, które w stosunku do swych zbiorów uzna za dublety; dzieła te Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku przekaże w charakterze daru jednej z bibliotek polskich na Śląsku Opolskim¹⁶.

Księgozbiór Biblioteki Polskiej w Rumunii

W chwili powstania Biblioteka Polska w Rumunii dysponowała około 200 książkami pochodzącymi z darów od osób prywatnych oraz od księgarzy: Jana Konstantego Żupańskiego, Napoleona Kamińskiego i Mieczysława Leitgebera z Poznania, Karola Wilda, Władysława Gubrynowicza i Władysława Schmidta ze Lwowa, Karola Forstera z Berlina, Erazma L. Kasprowicza z Lipska, Gebethnera i Wolffa z Warszawy. Z Paryża książki przekazywał Władysław Mickiewicz i jego Księgarnia Luksemburska¹⁷. Z roku na rok księgozbiór powiększał się, głównie drogą darów przekazywanych przez darczyńców z ziem polskich oraz w drodze zakupu ze składek członkowskich. W wysyłce darów uczestniczyły także towarzystwa naukowe i literackie z obszarów dawnej Polski, m.in. Towarzystwo Naukowe i Akademia Umiejętności z Krakowa a także Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu.

Rozwój ilościowy księgozbioru obrazuje poniższa tabela, opracowana na podstawie sprawozdań zebranych w tomie *Biblioteka Polska w Rumunii (1866–1891). Księga pamiątkowa*¹⁸:

Rok	Liczba woluminów
1866	ok. 200
1867	ponad 300
1868	598
1869	ok. 800
1870	ok. 1.000
1871	brak danych

¹⁶ *Sprawozdanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku za lata 1934–1935*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1936, s. 398.

¹⁷ K. Dach, *Polsko-rumuńskie stosunki...*, s. 481.

¹⁸ *Biblioteka Polska w Rumunii (1866–1891). Księga pamiątkowa*, Jassy 1891.

1872	ok. 1.200
1873	brak danych
1874	brak danych
1875	brak danych
1876	1.594
1877	1.815
1878	brak danych
1879	1.570 dzieł w 2.315 tomach
1880	1.900 dzieł w 2.815 tomach
1881	2.302 dzieła w 3.308 tomach
1882	2.288 dzieł w 3.110 tomach
1883	3.645 tomów
1884	brak danych
1885	4.105 tomów
1886	2.678 tomów
1887	4.443 tomów
1888	4.623 tomy
1889	4.770 tomów
1890	3.702 dzieł w 4.242 tomach po odtrąceniu duplikatów, książek ludowych i dla dzieci

Pewne niespójności w liczebności księgozbioru wynikają z faktu, iż Łukaszewski podawał początkowo dane szacunkowe, nie precyzując czy mowa jest o tytułach czy tomach.

Pierwszy katalog zbiorów BPR opracowano w 1876 roku¹⁹. Drugi sporządził Jan Bogusz i wydał własnym nakładem w 1882 roku u lwowskiego księgarza E. Winiarza pt. *Katalog Biblioteki Polskiej w Rumunii*. Kilka lat później ukazał się *Dodatek I. do Katalogu Biblioteki Polskiej w Rumunii od r. 1882–1887*, a po dziesięciu latach od przekazania BPR do kraju (w 1902 roku) opublikowany został *Katalog Biblioteki Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego w Bytomiu*.

Katalog Biblioteki Polskiej w Rumunii z 1882 roku zawiera spis ok. 2.250 pozycji w układzie działowym, z podziałem na 4 działy:

- A. Dzieje – Historia literatury – Życiorysy – Archeologia – Podróże – Statystyka – Geografia – Etnografia.
- B. Poezja – Powieści – Opowiadania.
- C. Nauki ścisłe i społeczne – Roczniki Towarzystw i zakładów naukowych.
- D. Czasopisma mieszanej treści – Pisma ulotne i okolicznościowe – Pisma ludowe i polityczne.

¹⁹ *Biblioteka Polska w Rumunii (1866–1891)...*, s. 19.

Na końcu zebrane zostały w osobne spisy Dzieła niemieckie i Dzieła francuskie. Z układu katalogu wnioskować można o dużej różnorodności tematycznej zgromadzonego księgozbioru. BPR gromadziła beletrystykę, literaturę piękną oraz literaturę popularno-naukową praktycznie ze wszystkich dziedzin nauki. Przeważała literatura piękna ok. 880 pozycji (dział B), drugi pod względem liczebności był dział A rejestrujący ok. 500 tomów.

Analiza zidentyfikowanych druków BPR w zbiorach Biblioteki Śląskiej pozwala stwierdzić, że posiadają one kilka znaków własnościowych. Najczęściej występuje charakterystyczna pieczęć z symbolem splecionych dłoni i napisem „Biblioteka Polska w Rumunii” w dwóch wersjach graficznych. Dość powszechny jest także odręczny wpis na stronie tytułowej „Z księżnicy Polskiej w Rumunii” oraz nadana w Rumunii sygnatura książki związana z nazwą działu i numerem pozycji w dziale *Katalogu* np. A 222. Wiele książek posiada także pieczęć owalną z napisem „Górnośląskie Towarzystwo Literackie w Bytomiu G.-Ś.”, którą oznaczano książki już po przekazaniu do Bytomia. Później pojawia się także pieczęć owalna „Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”. Czasami o proveniencji świadczą też dedykacje autorskie, np. Stanisława Bełzy: „Bibliotece Polskiej w Rumunii od Autora. Warszawa. Marzec 1889 r.”²⁰, czy dedykacje ofiarodawców np.: „Dla Biblioteki polskiej w Rumunii ofiaruje Walery Rzewski w Krakowie”²¹ oraz „Dla biblioteki polskiej w Rumuni Fr. Habura, prof. Gimn. Św. Anny, Kraków d. 23. Lutego 1869”²².

Od początku istnienia BPR Łukaszeński dbał o to, aby do jej księgozbioru trafiały najbardziej wartościowe pozycje czy to beletrystyczne czy też popularnonaukowe, a także dzieła ściśle naukowe. Oprócz książek biblioteka posiadała w swoich zbiorach także czasopisma głównie lwowskie i warszawskie, jak np. „Dziennik Polski”, „Gazeta Narodowa”, „Szczyt”, „Niwa”, „Przegląd Tygodniowy”, „Tygodnik Ilustrowany”, ale też petersburski „Kraj” i poznański „Tygodnik Wielkopolski”. Kompletowano również zwarte serie i cykle wielotomowe, jak np. Biblioteka Najcenniejszych Powieści czy Wydawnictwo Dzieł Kraszewskiego. Jednocześnie z księgozbioru wycofywane były sukcesywnie dublety, literatura popularna czy też książki dla dzieci. I tak na przykład w 1869 roku przekazano 60 tomów „duplikatów i książek ludowych” w darze czytelnikom ludowym w Tymowej i Jadownikach. Z kolei w 1881 roku ponad 300 dubletów i druków niepotrzebnych trafiło do czytelnika na Śląsku Austriackim, a rok później ponad 130 tomów podarowano czytelnikom w Stanisławowie. W ostatnich latach działalności BPR dublety przekazano czytelnikom ludowym na Warmii (56 tomów przesłanych w 1886 roku), czytelnikom w Sofii (25 książek przekazanych w 1889 roku), a także czytelnikom naukowej w Akwizgranie (kilkanaście tomów podarowanych w 1890 roku). Rekordowy pod tym względem był rok 1887, dary z Rumunii przekazano trzem instytucjom: bibliotece Towarzystwa „Jedność” w Chemitz (42 tomy), „Ognisku” w Mittweidzie (26 tomów) oraz Bibliotece Polskiej w Wiedniu (71 tomów)²³.

²⁰ Odręczne dedykacje S. Bełzy znajdują się w kilku książkach ofiarowanych Bibliotece.

²¹ Walery Rzewski (1837–1888) był znakomitym krakowskim fotografem.

²² Franciszek Habura (1843–1921) był uczestnikiem powstania styczniowego, nauczycielem i tłumaczem.

²³ *Biblioteka Polska w Rumunii (1866–1891)*..., s. 1–80.

Trudno dzisiaj oszacować stan liczbowy zachowanego w Bibliotece Śląskiej księgozbioru rumuńskiego, niełatwo także przedstawić stan jego opracowania. Część biblioteki TPNS skatalogowano przed wojną i włączono do zbiorów Biblioteki Sejmu Śląskiego. Z ogólnej liczby 10.520 wol. do końca 1937 roku skatalogowano (w systemie kart katalogowych i ówczesnych ksiąg sygnaturowych) 5.702 dzieł w 6.256 woluminach. Brak jest jednak danych dotyczących opracowania księgozbioru rumuńskiego wchodzącego w skład biblioteki TPNS²⁴. Zapewne tylko przedwojenne księgi inwentarzowe notowały rumuńską proveniencję, a ich zaginięcie w czasie wojny utrudnia dziś identyfikację. Wiadomo, że w pewnych ciągach sygnaturowych znalazły się większe partie książek z BPR²⁵, ale wiele jest też rozproszonych pośród woluminów o innej proveniencji. Księgozbiór zinwentaryzowany i skatalogowany przed wojną został w latach dziewięćdziesiątych XX wieku poddany tzw. retrokonwersji, czyli implementacji zawartości katalogu kartkowego do bazy bibliograficznej katalogu komputerowego Biblioteki Śląskiej, ale nie łączyło się to z rozszyfrowaniem i odnotowaniem proveniencji.

Część nieopracowanego księgozbioru BPR po 1945 roku znalazła się w ogromnym zasobie Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych i w końcu trafiła do magazynów Oddziału Bytomskiego Biblioteki Śląskiej. W 1993 roku inwentaryzację zbiorów oddziału bytomskiego rozpoczęto od księgozbioru przekazanego przez Zbiornicę, a będącego faktycznie w posiadaniu tej ostatniej, co najmniej do lat 70. XX wieku. Analiza początkowych ksiąg inwentarzowych tzw. Bytomia zabezpieczonego (oznaczenie inwentarza Bz), tj. około 15.000 początkowych jednostek inwentarzowych daje obraz wielorodności i jednocześnie przypadkowości pod względem proveniencji. Opracowywano wówczas zbiory najmniejszego formatu I (w Oddziale Bytomskim oznaczony symbolem „A”) pochodzące z różnych proveniencji.

Do niniejszego artykułu dołączono katalog księgozbioru Biblioteki Rumuńskiej²⁶ skompletowany przede wszystkim na podstawie kopii kart katalogowych znajdujących się w Dziale Starego Zasobu Biblioteki Śląskiej. Mamy tutaj do czynienia wyłącznie z tą częścią BPR, która została zinwentaryzowana w księgach inwentarzowych Bytomia zabezpieczonego w latach 1993–2011, a opracowana bibliograficznie i włączona do katalogu elektronicznego w ostatnim trzydziestoleciu. Wykaz uzupełniono dodatkowymi pozycjami, które w ramach bieżących prac Działu Starego Zasobu w ostatnich dziesięciu latach, zostały zinwentaryzowane oraz opracowane i włączone do zbiorów głównych Biblioteki Śląskiej. Łącznie katalog ten identyfikuje blisko 800 pozycji. Ten spory fragment BPR jest pierwszym, częściowym katalogiem biblioteki rumuńskiej, ponieważ kolekcja ta, jak już wspomniano, jest mocno rozproszona w całym zasobie Biblioteki Śląskiej.

²⁴ M. Skóra, *Biblioteka Polska...*, s. 137.

²⁵ Np. w przedziałach przedwojennych sygnatur formatu I (23922 do 24000) oraz formatu II (24829 do 25000).

²⁶ Katalog dostępny tylko w wersji elektronicznej „Książnicy Śląskiej”.

Kolejną, wartą odnotowania kwestią jest ranga, jaką chciano nadać zbiorom rumuńskim w Bibliotece Śląskiej. Na pewnym etapie wprowadzania do bazy komputerowej opisów bibliograficznych i rekordów inwentarzowych w uwagach bibliotecznych pojawia się skrót *nzb*. Wiąże się to z tworzeniem kolekcji Narodowego Zasobu Bibliotecznego, do którego włączano także część cenniejszych zbiorów Biblioteki Polskiej w Rumunii. Zmiany w przepisach NZB sprawiły, że prace te zostały zaniechane. O losach NZB w Bibliotece Śląskiej można przeczytać w artykule *Kolekcje Biblioteki Śląskiej w Narodowym Zasobie Bibliotecznym*²⁷.

Księgozbiór Biblioteki Polskiej w Rumunii to jedna z ciekawszych kolekcji historycznych Biblioteki Śląskiej i dlatego warto w przyszłości zestawić kompletny katalog, który odnotuje wszystkie książki i czasopisma o rumuńskiej proweniencji, jakie znajdują się obecnie w zasobie Biblioteki Śląskiej. Identyfikację ułatwią wydane katalogi Biblioteki Polskiej w Rumunii oraz Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego w Bytomiu, a także stale prowadzone w Bibliotece Śląskiej prace inwentaryzacyjne, podczas których odnotowuje się zapisy proweniencyjne. Niedawno także w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej utworzono kolekcje historyczne, gdzie publikowane są cyfrowe wersje książek z ciekawszych proweniencji, m.in. Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku z księgozbiorami Biblioteki Polskiej w Rumunii i Biblioteki Polskiej w Wiedniu²⁸. Obie kolekcje będą sukcesywnie uzupełniane.

Pomysł, zamiar i w końcu realizacja napisania powyższego artykułu i dołączonego do niego katalogu zrodził się także z zapytań czytelników o BPR. Niektóre z tych zapytań nie ograniczały się do jednej rozmowy w której przekazywano informacje – przeradzały się w korespondencję, w której każda ze stron mogła pozyskać choć odrobinę wiedzy nie tylko na temat BPR i jej księgozbioru, ale również na temat Rumunii z tamtego odległego, ale jakże po dziś dzień magicznego okresu.

Bibliografia

- Biblioteka Polska w Rumunii (1866–1891 r.). Książka pamiątkowa* (1891), Jassy: nakładem Biblioteki Polskiej w Rumunii.
- Dach Krzysztof (1999), *Polsko-rumuńskie stosunki polityczne w XIX wieku*, Warszawa: Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf”.
- Jabłońska Władysława (1960), *Biblioteka polska w Rumunii i jej wpływ na powstanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*, „Roczniki Biblioteczne”, nr 3–4, s. 477–520.
- Katalog Biblioteki Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego w Bytomiu* (1902), Bytom: „Katolik”.
- Katalog Biblioteki Polskiej w Rumunii* (1882), Lwów: z drukarni E. Winiarza.

²⁷ B. Maresz, *Kolekcje Biblioteki Śląskiej w Narodowym Zasobie Bibliotecznym*, „Bibliotheca Nostra” 2020, s. 39–51.

²⁸ Kolekcja Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/collectiondescription/466> [dostęp 23.12.2022].

- Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego*. Seria III: *Listy J. I. Kraszewskiego oraz redakcji „Tygodnia” w Dreźnie z lat 1863–1887*, t. 25: *Instytucje-Towarzystwa-Anonimy*, rękopis Biblioteki Narodowej, sygn. 6484 IV [listy Zarządu Biblioteki Polskiej w Rumunii, k. 436–441].
- Maresz Barbara (2020), *Kolekcje Biblioteki Śląskiej w Narodowym Zdobie Bibliotecznym*, „*Bibliotheca Nostra*”, nr 2 (60), s. 43–51.
- Nowicki Ryszard (2015), *Rola katowickiej Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w powojennej ochronie zbiorów bibliotecznych w Polsce*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Olszewicz Waclaw (1973), *Z dziejów biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*, [w:] *Biblioteka Śląska 1922–1972* red. J. Kantyka, Katowice: Śląski Instytut Naukowy; Wydawnictwo „Śląsk”, s. 58–66.
- Poida Krystyna (1967), *Powstanie i organizacja biblioteki naukowej w Katowicach w latach 1920–1939*, „*Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej*”, R. 12 (1967), nr 4 (48), s. 25–38.
- [Prus Konstanty] [pseud.] Łuka J. (1929), *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*, „*Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*”, t. 1, s. 1–18.
- Skóra Magdalena (1995), *Biblioteka Polska w Rumunii*, „*Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*”, t. 16, s. 133–139.
- Sprawozdanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku za lata 1934–1935*, (1936) „*Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku*”, t. 5, s. 396–399.
- Statut Towarzystwa Biblioteki Polskiej w Rumunii* (1876), Jassy [b.w.].

The book collection of the Polish Library in Romania in the collections of the Silesian Library

Summary

The article presents the history and book collection of the Polish Library in Romania founded by Julian Ksawery Łukaszewski, a physician and emigrant after the January Uprising. The Polish Library functioned in Romania in the years 1866–1892, then it was transferred to the Upper Silesian Literary Society in Bytom, later transformed into the Society of Friends of Science in Silesia (TPNS). In 1934, the Romanian library together with the TPNS collection was transferred to the Library of the Silesian Parliament, but only a fragment of it was catalogued and included in the book collection before the war. The article is accompanied by a catalog of copies of Romanian provenance, which after the war were included in the Protected Book Collections and were catalogued many years later.

Keywords

The Polish Library in Romania, Julian Ksawery Łukaszewski, The Library of the Silesian Parliament, the Upper Silesia Literary Society, The Society of Friends of Science in Silesia

***Der Bücherei der Polnischen Bibliothek in Rumänien
in den Sammlungen der Schlesischen Bibliothek***

Zusammenfassung

Der Artikel stellt die Geschichte und Büchersammlung der Polnischen Bibliothek in Rumänien vor. Die Polnische Bibliothek wurde von Julian Ksawery Łukaszewski, einem Arzt und Emigranten nach dem Januaraufstand, gegründet und war in Rumänien in den Jahren 1866–1892 tätig. Dann wurde sie an die Oberschlesische Literarische Gesellschaft in Bytom übertragen, die später in die Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften in Schlesien umgewandelt wurde. 1934 wurde die rumänische Bibliothek in die Bibliothek des Schlesischen Parlaments überführt und nur ein Fragment davon wurde zusammengestellt und in die Sammlung vor dem Krieg aufgenommen. In dem Artikel befindet sich ein Katalog von Exemplaren mit der rumänischen Provenienz, die sich nach dem Krieg in den gesicherten Buchsammlungen befanden und viele Jahre später zusammengestellt wurden.

Schlüsselwörter

Polnische Bibliothek in Rumänien, Julian Ksawery Łukaszewski, Bibliothek des Schlesischen Parlaments, Schlesische Bibliothek, Oberschlesische Literarische Gesellschaft, Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften in Schlesien, historische Sammlung

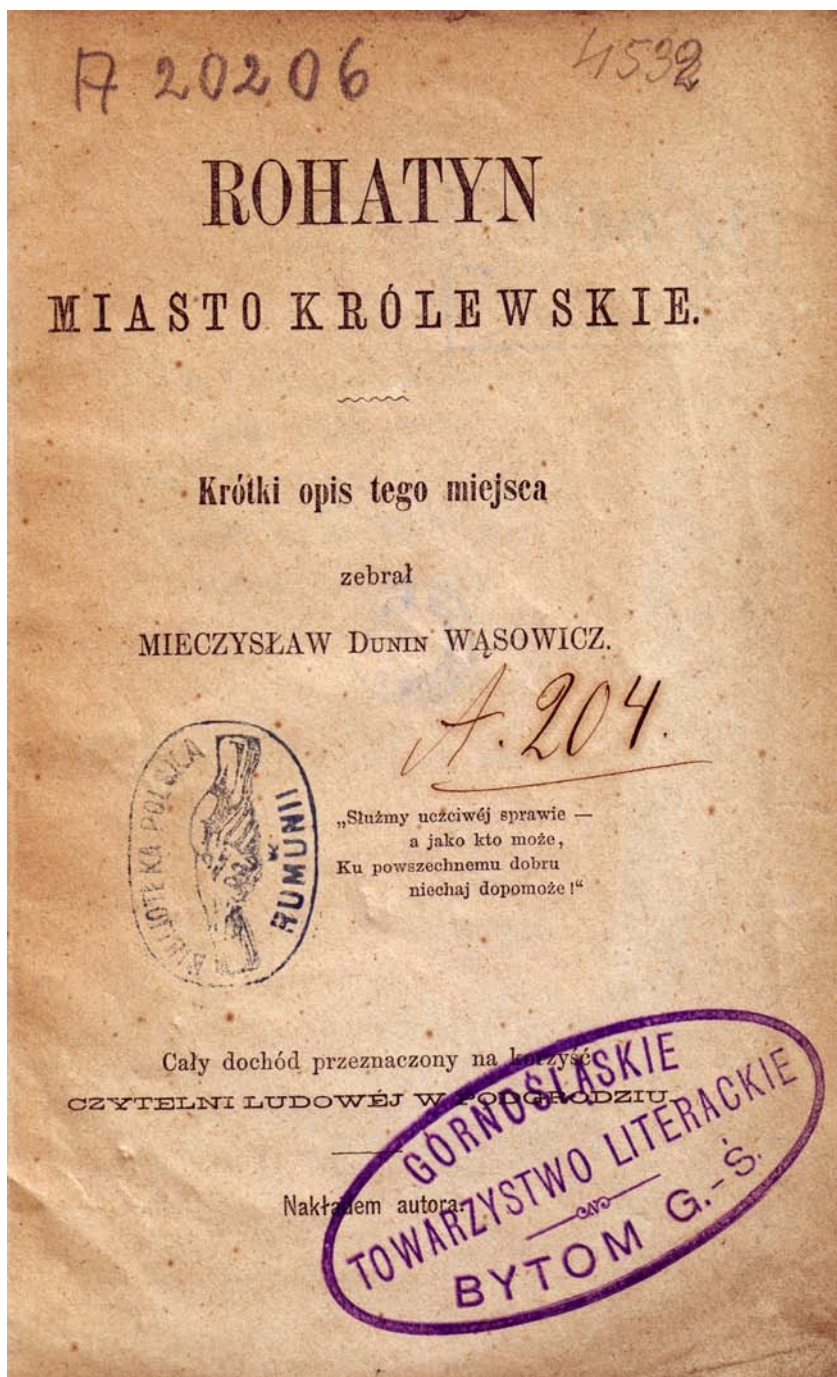

Julian Łukaszewski,
założyciel Biblioteki Polskiej w Rumunii,
fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej

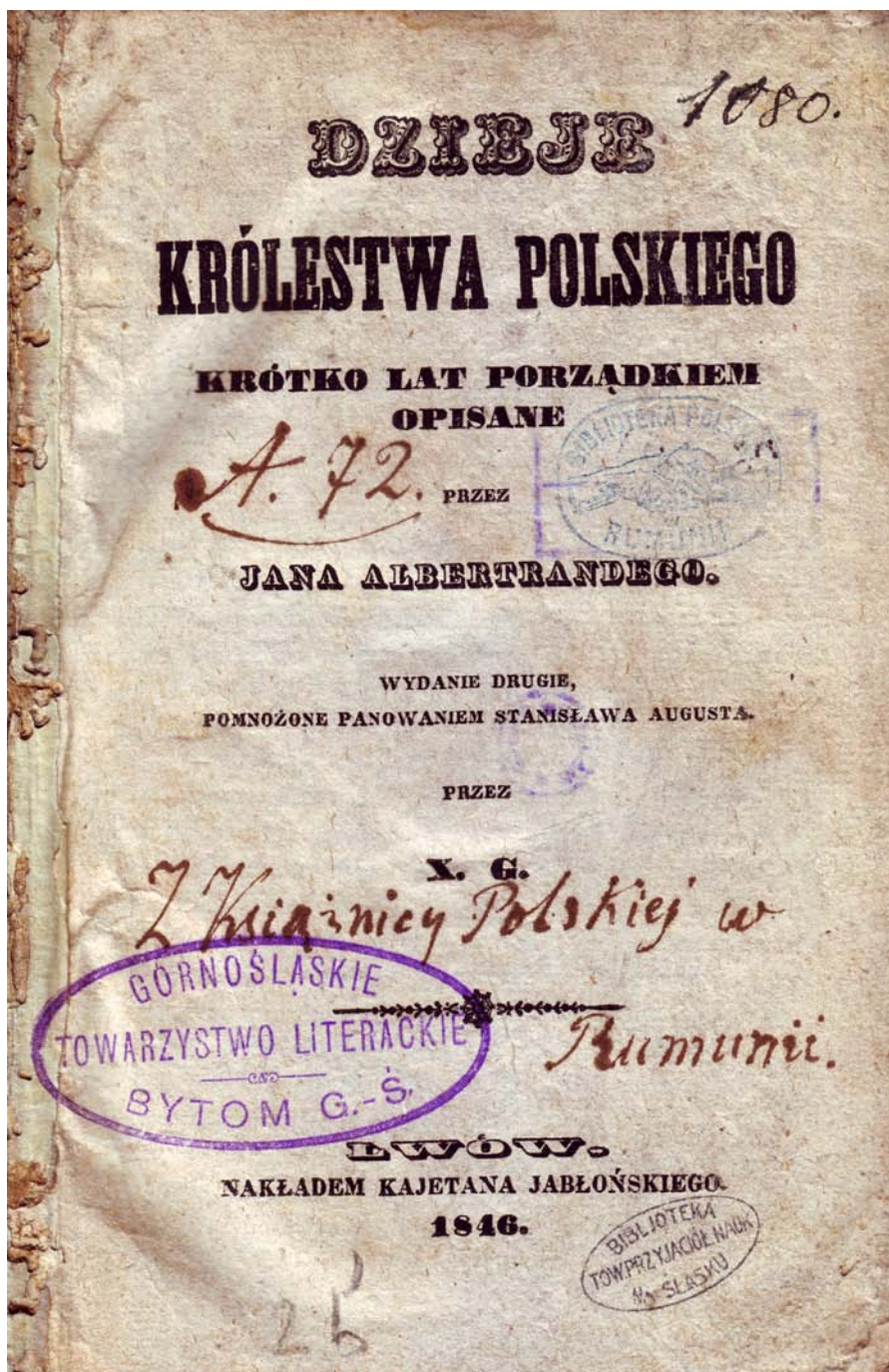

Z Książnicy Polskiej w Rumunii

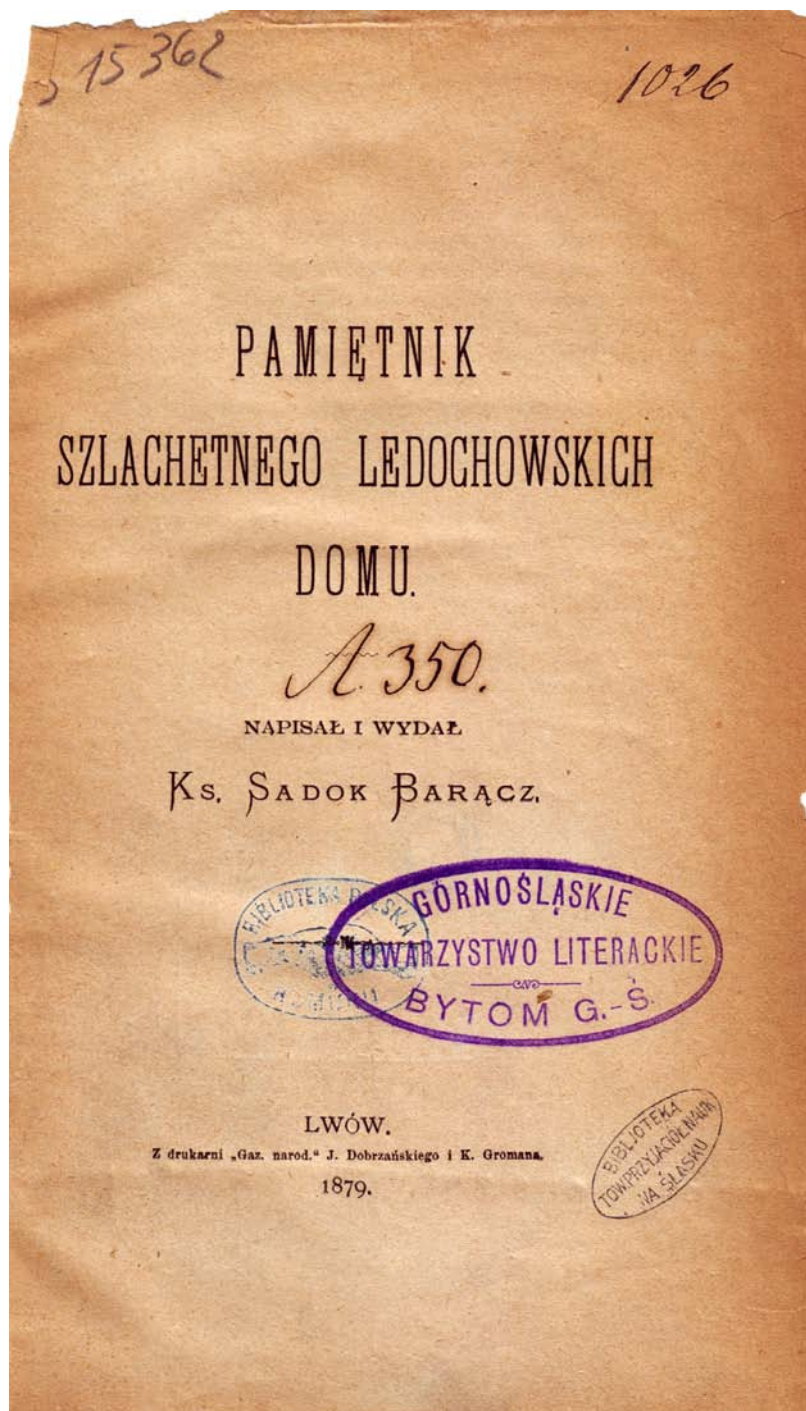
Pieczenie Biblioteki Polskiej w Rumunii oraz odręczny wpis własnościowy

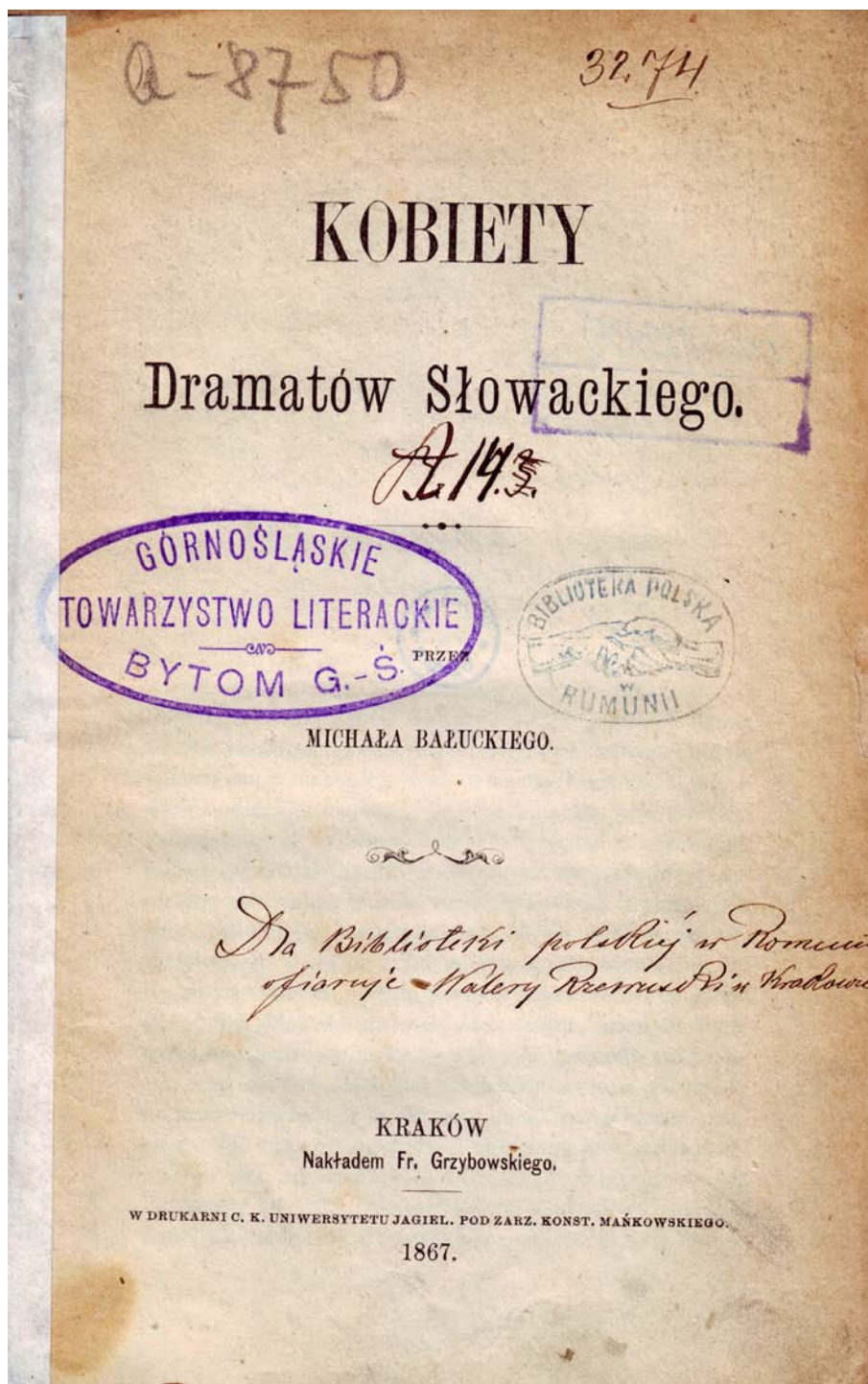
Książka z pieczętką Biblioteki Polskiej w Rumunii i symbolem Działu A (Dzieje – Historia literatury – Życiorysy – Archeologia – Podróże – Statystyka – Geografia – Etnografia) oraz kolejnym numerem w tym Dziale, a także późniejszą pieczęcią Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego w Bytomiu

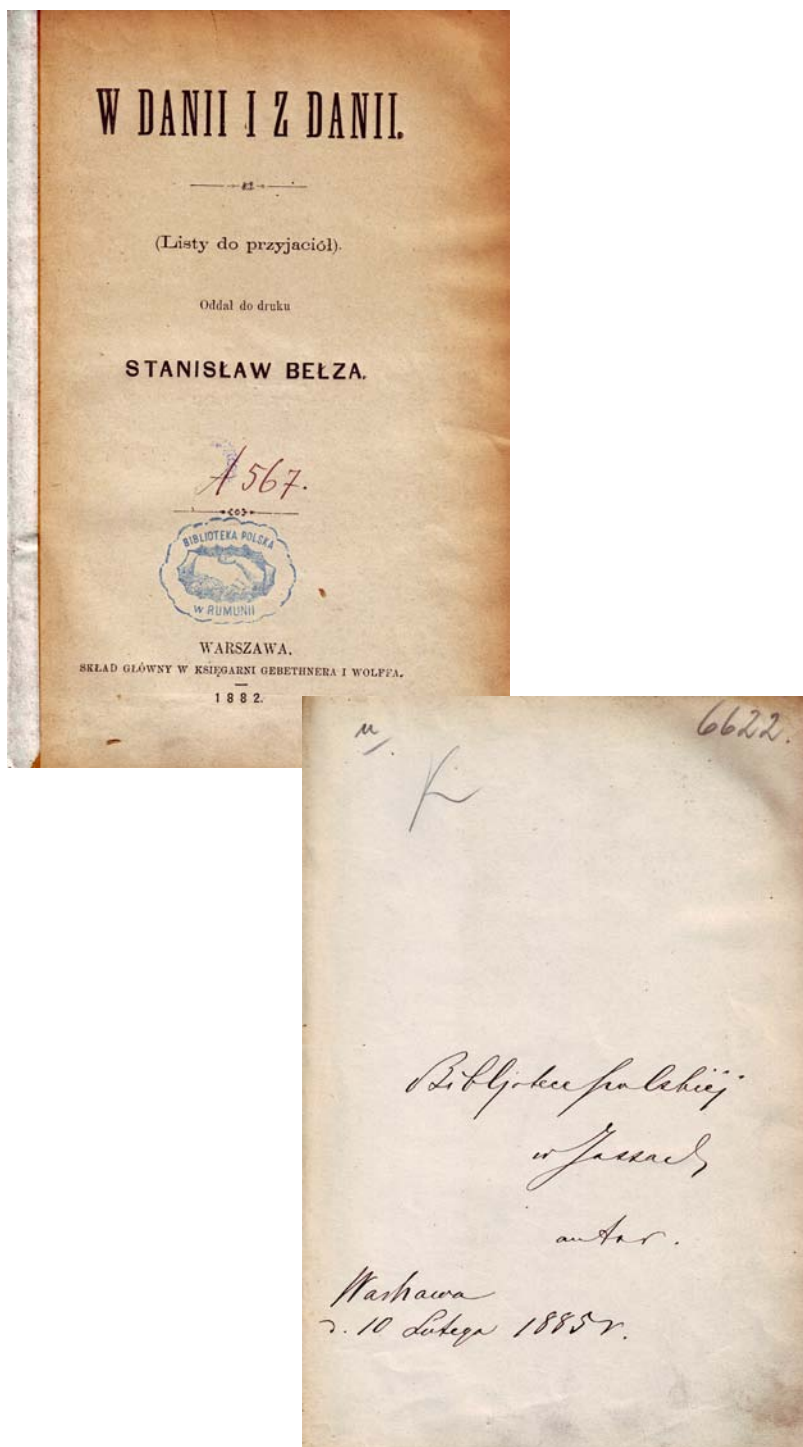
Książka z pieczęciami trzech kolejnych właścicieli:
 Biblioteki Polskiej w Rumunii, Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego
 w Bytomiu, Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku
 oraz symbolem i numerem Działu

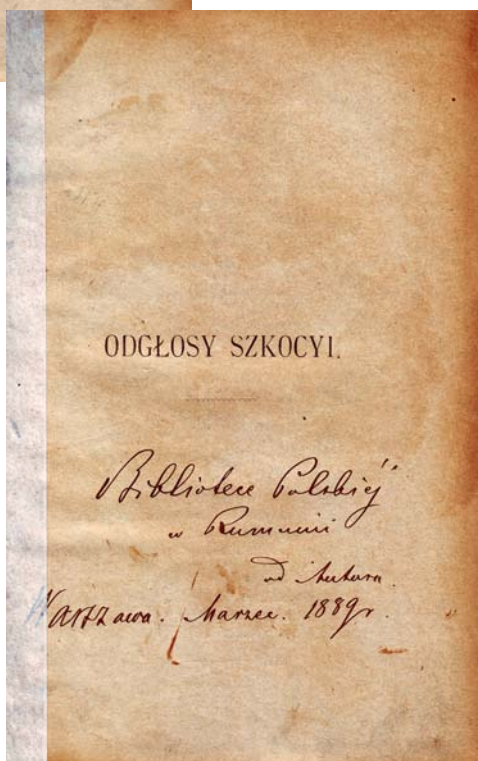
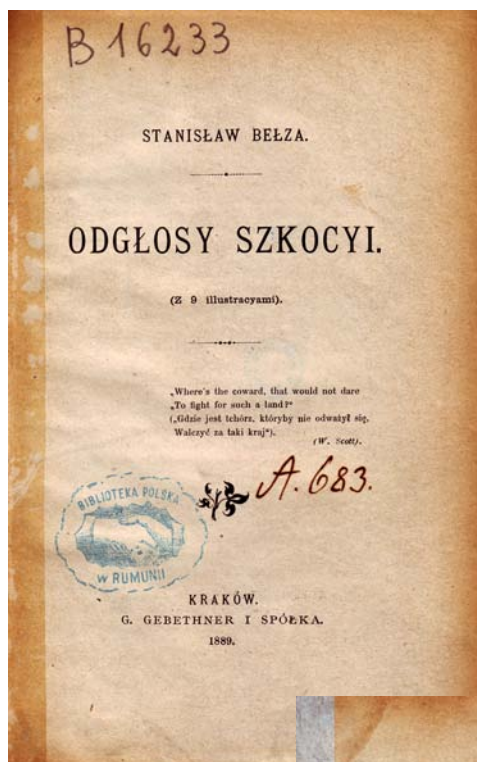
Książka z pieczęciami trzech kolejnych właścicieli: Biblioteki Polskiej w Rumunii, Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego w Bytomiu, Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku oraz symbolem i numerem Działu

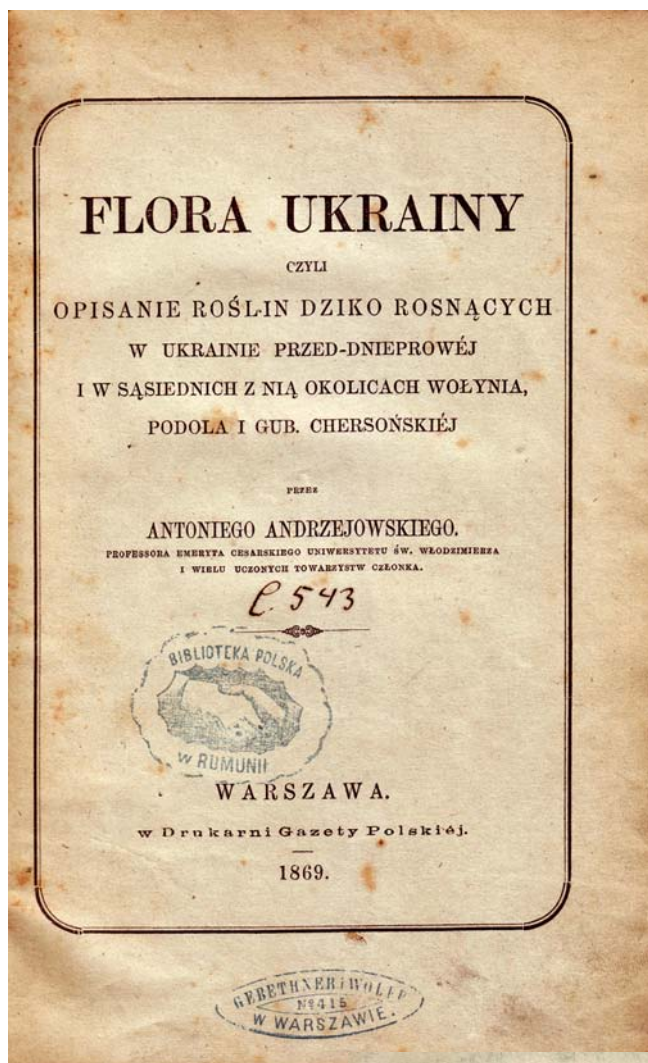
Książka z wpisem odręcznym słynnego krakowskiego fotografa Walerego Rzewuskiego, który ofiarował książkę „Dla Biblioteki Polskiej w Rumunii”

Książka z dedykacją autora Stanisława Belzy, który w 1885 roku ofiarował swoją publikację „Bibliotece Polskiej w Jassach”

Książka z dedykacją autora Stanisława Bełzy, który w 1889 roku ofiarował swoją publikację „Bibliotece Polskiej w Rumunii”

*Z Księgozbioru
Chruckiego Antoniego
1870. Mohylew.*

Książka z pieczętką Biblioteki Polskiej w Rumunii i symbolem Działu C (Nauki ścisłe i społeczne – Roczniki Towarzystw i zakładów naukowych) oraz kolejnym numerem w tym Dziale, a także wpisem własnościowym poprzedniego właściciela: „Z Księgozbioru Chruckiego Antoniego 1870 Mohylew”